

Népéletre vonatkozó adatok a makói nazarénus gyülekezet 1870-es, 1880-as évekbeli följegyzéseiben

ORBÁN IMRE

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

A nazarénus felekezet keresztény. Elfogadja az apostoli hitvallást. Elvetik a gyermekkeresztiséget, tilos fegyvert viselni, esküdni. Papjaik nincsenek, kötött liturgiájuk nem alakult ki. A többi protestáns felekezethez hasonlóan a szentségek közül az úrvacsorát és a keresztiséget ismerik el. Elfordultak koruk társadalmi és egyházi viszonyaitól, az eddigiekkel szemben egy gyökeresen más értékrend szerint építették föl világukat. Erős összetartozás, aktív közösségi és vallási élet, radikális becsületességre törekvés jellemezte őket. Kerültek minden hivalkodást, igyekeztek egyszerűen, szerényen élni. Beszédükben, öltözködésükben visszafogottak, tilosak voltak számukra az élvezeti szerek, a dohányzás, az alkoholfogyasztás. Az elméleti tudományokat általában elvették. Nem tartották sokra az iskolázást, azt vallották, hogy a szükséges tudás számára elegendő a Szentírás ismerete.

A felekezet az 1830-as években jött létre Svájcban. Esméi hamar eljutottak Magyarországra. Közvetítői Svájcot megjárt mesteremberek voltak, akiknek missziós munkája nyomán az új hitnek már 1839-től lettek nálunk követői. A hívek zöme ekkor városi ember, főként iparosok és vallásos öregasszonyok.¹ Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után a nazarénus térítés az Alföld felé fordul. Így a hívek az 50-es évektől döntően a parasztság soraiból kerültek ki, bár szervezői, összefogói továbbra is iparosok, nem egyszertesebb vállalkozók.

A makói gyülekezet megalakulása és megerősödése²

Az 1850-es évek elején Makót és vidékét még elkerülték a nazarénus eszmék. A változás az 1854-es évhez köthető. Ekkor vert gyökeret a nazarénus hit a Vajdaság földrajzi központjában, a Bács megyei Pacséron, s vált a település a további misszionálás központjává. Szöllösi Antal³ makói református lelkész beszámolója értékelte azt az óriási lendületet, amelynek folyamatában csak az egyik állomás a makói gyülekezet megalakulása. Szerinte a pacséri meggyökerezés után, 1857-58-ban lépte át „*e tan a Dunát és Tiszát, s áradatként kezdett terjedni délnek és különösen északnak. Pest, Heves, Kis-Kunság és Jászság, Torontál, Temes, Krassó, majd Csongrád, Arad, Békés és Bihar, az ország talán minden megyéi, sőt a király-hágón-túli részek is látták a Nazarénus térítőket. (...) Annyi bizonyos, hogy 1863. évig észak felé*

¹ Kardos László – Szigeti Jenő: Boldog emberek közösség. A magyarországi nazarénusok. Magvető Könyvkiadó Bp., 1988. 64.

² A makói nazarénus gyülekezet történetéről részletesebben lásd Orbán Imre: Megdöbbentő tünemény. A nazarénus hit és mozgalom története Makón (1864-1920). Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség Bp., 2002. c. művet.

³ Szöllösi Antal (1825-1899) a makói református gyülekezet lelkésze.

*Pest, Kunság, Jászság és Heves megyén át Borsod határáig terjedt.*⁴ Szeberényi Lajos Zsigmond evangélikus lelkész szerint „*H.-M.-Vásárhelyről a szomszédos Békésbe és Csanád megyébe terjedt el a nazarenizmus, onnan pedig Bihar-, Aradmegyébe. (...) Torontálra és általában a déli megyékre nézve a nazarenizmus kiindulópontja Temesvár, a hova azt a külföldről bejött órárok csempészték be.*”⁵ A Békés-bánati Református Egyházmegye pedig 1864-ben azt jelezte, hogy déli területein jelentősebb nazarénus mozgolódás van.

A makói megjelenés évét pontosan meg tudjuk határozni. A református egyház Makón végzett egyházlátogatásának jegyzőkönyve 1864-ben arról tudósít bennünket, „*a nazarénusok tévtana hozzánk [ti. Makóra] is átszármazott s néhány követőre talált.*”⁶ A helyi Maros⁷ című lap is ezt az évszámot erősíti meg: „*Makón a nazarénizmus 1864-tája óta kezdett terjedni, de csak úgy, hogy most egy családból a férj, majd a nő, majd egy más család tag vette fel az új hitet, s lassacskán az az egy vonta maga után a többi, vagy ő maga is visszatért előbbi felekezetéhez.*”⁸ A makói megtelepedés mögött a hódmezővásárhelyi gyülekezet térítő tevékenysége áll. Ott 1858-ban jelent meg az első nazarénus. A gyülekezet megerősödése 1863-ra tehető.⁹ Ezután hozták ott dolgozó ácslegények 1864-ben a nazarénus tanokat Makóra.¹⁰ Ekkor még kevesen voltak.

A gyülekezet tagjai főként a reformátusok közül kerültek ki. A református egyházzal hamar komoly konfliktusba kerültek, mivel az új hit követői nem vették igénybe szolgálatait a temetések és a keresztelesek alkalmával. A református gyülekezet a hatalom segítségét kérte. A volt egyházuk szertartása szerinti temetés megtagadását illetően az állami szervek visszafogottan reagáltak, legfőljebb a szóbeli megfeddésig mentek. Azonban más volt a helyzet a keresztelesekkel kapcsolatban. A nazarénusok ugyanis a keresztelesek elutasításával veszélyeztették az állampolgárok teljes körű nyilvántartását. Ekkor ugyanis a népesség számontartásának hivatalosan elismert, kizárólagos dokumentumait az egyházi anyakönyvek jelentették. Többek között a sorozásokat is ezek alapján végezték, s a meg nem keresztelt, az anyakönyvekbe be nem írt gyermekek kikerülhettek volna az állami fölügyelet alól. Kezdetben ezért Makón is voltak „erőhatalommal” végrehajtott keresztelesek. Az új hit követői érthetően üldözésként élték át az eseményeket. A konfliktusos helyzetre a nazarénus gyülekezet válasza egyébként egyszerű volt. A föltételekhez valamelyest alkalmazkodva folytatta a maga életét tovább.

⁴ Szöllősi Antal: A Nazarénusokról. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező 1871. (471-492.) 474-475.

⁵ Szeberényi Lajos Zsigmond: Nazarenizmus. Nagybecskerek, 1888. 56.

⁶ A makói helvét hitv. egyházzal hivatalos jelentés és kimutatás az 1865 év július ... napján tartott törvényeszerű vizsgálat – canonica visitatio alkalmával. Egyházi gyűlések jegyzőkönyve 1864. április 25.–1869. április 4. 84/1865. Makó-újvárosi református gyülekezet irattára.

⁷ A Maros Makó 1870-ben indult, első nyomtatásban megjelenő újságja. Folyamatosan 1910-ig adták ki.

⁸ Maros 1874. november 22.

⁹ Szöllősi A. i. m. 475.

¹⁰ Szöllősi A. i. m. 476. Szöllősi a nazarénusok makói megjelenését 1865-re teszi. Ez érdekes, hisz ő, mint makói református lelkész hivatalból ismerte az egyházban végzett kánoni látogatási jegyzőkönyveket, melyek szerint az új hit 1864-ben jelent meg. Írásában az 1865-ös évszám nyomdahiába vagy talán a szélesebb körben megindult terjedésre utal.

Számuk folyamatosan gyarapodott. Az 1860-as évek végére egy jelentős nazarénus csoportot kell föltételeznünk Makón. Anyakönyvi adataik (házasságkötés, születés, halálozás) közelítőleg azonosak voltak a több mint 400 fős evangélikus gyülekezetével. Az 1872-es népmozgalmi adatok ugyan 92 nazarénusról szólnak,¹¹ de ez csak a gyülekezetbe már fölvett személyeket jelöli. Hitelveik miatt nem is tartalmazhatja a gyermekek, a fölvételre várók, az ún. barátok számát. A makói nazarénus gyülekezet 1872-ben, ha nem is számlált több száz fős tagságot, hatása százakra terjedhetett ki.

Az 1874-ben központilag elrendelt számbavétel szerint Makón 152 nazarénus élt. Előző vallásukat tekintve 84,2 % református, 9,2 % római katolikus, 4,6 % görög katolikus, 2 % evangélikus. Férfi 39,5%, nő 60,5%, tehát Makón is jelentősen nagyobb a nők aránya. A nazarénus anyakönyv 1875-ben már 191 tagot említ.

A gyors növekedés országosan is föltűnést keltett. 1874-ben a sajtó attól volt hangos, hogy *80 református család tért át Makón a nazarénus hitre*, és már egy díszes imaházat is építettek. Ezekre a hírekre válaszolva írta a Maros, hogy csakugyan építettek ebben az évben egy számukhoz képest elegendő imaházat, „de a hír első tétele merő alaptalanság, mert *Makón a nazarénusok összes száma is alig képez 80 családot*, arra pedig soha nem volt eset, hogy valaha csak két, sőt egyetlen egész család is lett volna egyszerre nazarénussá.”¹²

Az 1870-es évek vége a makói nazarénus gyülekezet virágkorának kezdetét jelentette. Lényegében ekkorra kiépült intézményrendszerük. Volt születési, halálozási és egybekelési anyakönyvük. Saját pecsétet használtak.¹³ Pontos jegyzéket vezettek az új tagokról. Ha kellett, anyakönyvi bizonylatot is kiadtak. 1871-ben temetőt nyitottak. 1875 februárjára elkészült új, tágas, égetett téglából épült, az akkori városban rangosnak számító gyülekezeti házuk. Erről Szalai István szentesi református lelkész így írt: „*Makón nagyszerű templomot építettek.*”¹⁴

Makó megszokta és elfogadta a nazarénusokat. Ugyan gyakorta „csodabogaraként” kezelték őket, de nem voltak velük szemben ellenségesek. A makóiak tevékenységnek köszönhetően megjelentek és erősödtek e felekezet hívei a környező falvakban. Makón keresztül intézték a különféle segélyakcióikat, gondoskodtak a Szentírások és énekeskönyvek beszerzéséről. Hódmezővásárhely után talán az ország második legjelentősebb nazarénus központja jött itt létre. Erejéből erdélyi és távolabbi missziókra – ahogy ők mondják, „munkára” – is futotta. A gyülekezet anyagi helyzete szilárd volt.

¹¹ Maros 1873. január 26. Az adatok megbízhatatlanok, hisz az 1875-ös összeírás 191 főről tudósít, míg az 1879-ből származó adatok szerint megint csak 92-en voltak, miközben a számuk folyamatosan növekedett.

¹² Maros 1874. november 22.

¹³ 1893-ban egy ekkor keletkezett anyakönyvi igazolás szerint már biztos létezett. Körirata: „A MAKÓI KRISZTUSBAN HÍVÓ GYÜLEKEZET.” Maros 1893. augusztus 23.

¹⁴ Szalai István „Lélektani okadatolása a Nazarénusok terjedésének” című cikkében bírálja a felekezetet. Midőn a „nem kell templom” véleményt kritizálta, hozza föl, hogy többek között Makón milyen szép templomot emeltek. Evangélimi Protestáns Lap 1875. (391-392.) 392.

A forrásként használt dokumentumok

Az 1880-as években tehát egy megerősödött, évről évre növekedő csoport a makói gyülekezet. Sikeresen túlélte az első évek viharait, a vele szemben kezdetben erőszakkal is föllépni kész erők akcióit. A sors fintoraként, amikor a növekedésből következően szembekerült a „nagygyá” válás, az intézményesülés problémáival, ezekkel – belső szervezeti föllépítése, nem utolsó sorban az iskoláztatáshoz, a tudáshoz való viszonya miatt –, nem tudott megküzdeni. Ennek hatásai azonban ekkor még direkt módon nem érezhetők.

A gyülekezet dolgainak kezelése szükségessé tett bizonyos adminisztrációt. Ennek részei a dolgozatunk fő forrását jelentő dokumentumok. Ezek nem megbeszélések hivatalos följegyzései, de témáit tekintve valamelyest hasonlítanak az egyházak egyháztanácsainak üléseiről készített jegyzőkönyvekhez. Egyfajta lajstrom az elvégzendő föladatakról és a közösségen belül fölmerült problémákról. Az írásokat az 1870-es évek végén és az 1880-as években a gyülekezet vezetője vagy vezetői, egyházi szolgálói¹⁵ saját használatukra készítették, így nem lehet rajtuk számon kérni, hogy a mostani olvasó számára következetesek legyenek. Döntő részben egy kéz írása, de másoktól származó bejegyzések is találhatók bennük. Sokszor használnak fél szavakat, rövidítéseket, csak a szerző vagy a közösség által értett megjegyzéseket. Rendszere egyébként világos. Ceruzával elválasztva veszi számba az elvégzendő föladatakat. Sajnos nem tudósít az ügyek kimeneteléről, elvégzésüket a följegyzések áthúzása jelöli. Az iratok a makói gyülekezet irattárában vannak.¹⁶

A följegyzések rendkívül figyelemreméltók. Mivel személyekre lebontva sorolja a fölmerülő kérdéseket, még a közel 120 éves távlatból is diszkréciót parancsol. Az adatokból egyértelmű, hogy a gyülekezet minden részletre kiterjedő módon figyelemmel kísérte tagjai életét. Az elvárások, a keresztényi életeszemlék betartását komolyan vették. A nazarénus felekezethez tartozás természetesen önként vállalt és az adott közösség által is elfogadott kötelék volt, a gyülekezethez tartozással azonban a hívők egy igencsak „központosított”, folyamatosan komoly elvárásokat támasztó csoport részeivé váltak. A rendszer egyfelől biztonságot adott a tagjainak, sőt a tagjelölteknek is, másfelől vezetőin keresztül föllépett a számonkérés, feddés, javítás, kizárás, a végbement javulás megítélésének igényével.

A szövegek ismertetése előtt fontos leszögeznünk, hogy ezekből nem szabad a makói nazarénus közösséget érintő általános következtetéseket levonnunk, hisz döntő részben csak a problémás esetek kerülnek elő. A följegyzések egyébként a magyarországi nazarénus felekezet egésze szempontjából jelentősek. Tudósítanak bennünket a fölmerülő fegyelmi kérdésekről, az alkoholhoz és dohányzáshoz való viszonyról, a nők szerepéről, a csoporton belüli oktatásról, a kirekesztések és visszavételek módjáról, a gyülekezet szervezeti föllépítéséről, egy-egy gyülekezeti ülés napirendjéről, az

¹⁵ A makói nazarénus gyülekezet elsőszámú vezetője ebben az években Lőkös József. Mellette a közösség másik meghatározó alakja Baranyi Antal. Mindkettőjüktől származhatnak az iratok.

¹⁶ Két álló téglalap alakú [11 x 35 cm], halványkék lapokból fűzött irat. Ceruzával vezették őket. Az első 32 oldalas, minden oldala teleírva. A második 28 oldalon tartalmaz folyamatosan följegyzéseket. A makói nazarénus gyülekezet irattára III.1., III.2.

istentiszteletek körülményeiről, a temető és imaház fönntartásáról, a gyülekezetközi kapcsolatokról, missziókról, jótékonykodásról, adományokról, segélyekről, a gyermeknevelés kérdéseiről, a közösség tagjainak költözködéséről és így tovább. Ezekből pusztán csak az rajzolódik ki, hogy hogyan próbálta a közösség megvalósítani az eddig tapasztaltaktól, a létező egyházak gyakorlatától markánsan különböző vallási és közösségi eszményképét. Melyek voltak azok a gondok, melyek mellett szó nélkül nem mehetett el.

Egyébként általában nehéz átfogó képet adni a közösség belső életviteléről, hisz egyfelől belső életüket tekintve egyfajta „rejtőzködés” jellemezte őket, másfelől ők maguk is folyamatos változásokon mentek keresztül. Ezért írhatta Turóczi Endre haraszti református lelkész 1870-ben: „*Makó környékén nem épen úgy hisznek s cselekszenek [ti. a nazarénusok] mint én ezelőtt 6 évvel ismerém őket*”, s nyilatkozhatta 1875-ben Csécsi Miklós¹⁷ makói lelkész: „*létrejöttük óta többrendbeli metamorphozison mentek át.*”

A mindennapi élet során fölmerült problémák rögzítése szerencsésen eredményezett olyan megállapításokat, melyek a makói lakosok életvitelét általánosságban világítják meg. Ezért a rendelkezésünkre álló nazarénus iratok egy olyan anyaggyűjtésnek, mely a 19. századi Makó népéletének áttekintését tűzi ki célul, hallatlanul értékes részét képviselik.

A makói népéletre vonatkozó tudósítások

A piac, adásvétel, a vasárnap megtartása

Makónak, mint alföldi nagyvárosnak, természetesen a 19. században volt hetipiaca. Itt főként mezőgazdasági termények, élelmiszerek cseréltek gazdát. Jövedelemforrás volt ez, adás-vételi alkalom a piacolók számára. A városi (köz)élet egyik fontos színterének is számított a piac. De rendetlenségek helye is, így nem csoda, hogy iratainkban szép számmal találunk az itteni magatartásra vonatkozó megállapításokat. Föltűnik az árusok között tétnfergő, idejét csak mulató fiatal leány képe, a megkötött üzlet tisztaságán vitakozók szópárbaja, a valamely korábbi egyenetlenségen összekapó asszonyok veszekedése, a mérleget „mívelő” s a vevőt becsapó kofa, s ami a legfájdalmasabb, a vasárnapi istentiszteletet a piacra cserélő hívők alakja.

Ha valami rendetlenség esett, az hamar kitudódott. Ez nem számított egyedinek, több adatunk maradt erről.¹⁸ „*Diós Pannival munkálkodni, rendetlenül viseli magát a piacon.*” A följegyzés máskor részletesebb: „*Lőrincz Julianna mindég kalácsozik a piacon, még szokta téjfelbe [is] mártogatni.*” „*Marjai Antalné ifju férjével találkozott egy este, és veszekedet a piacon kétszer*”, „*Fenyves Kata megtámadta Kis Erdei néni¹⁹ a piacon.*”

¹⁷ Csécsi Miklós (1840-1908) a makói református gyülekezet lelkésze.

¹⁸ A följegyzések nyelvi helyessége a 19. századi normákat tekintve is rendkívül rossz, olykor nehezen érthető. Mivel a fölvevett szövegeket gyakran és hosszabban idézzük, ezért azon, az érthetőség végett, némi változtatást hajtottunk végre. Ezek főként központozás pótlását, nevek nagykezdőbetűs írását, illetve kevés, kisebb kiigazítást jelent.

¹⁹ Nazarénus szóhasználatban a néni szó nem biztos, hogy idősebb nőt jelöl. A közösségbe fölvevett minden nőt néninek hívtak, a fiatal lányokat is. Máskor a jelentése a férjezettségre utaló -né.

Vitát váltott ki, ha az eladók vagy vevők egymást becsapták. „Német Ferenc néni megeset²⁰ a tojásért, azt mondta a gazdának, ganél tojás, de más kép mondta ki, csúnyán”. „Nagy Józsefné és Kádárné ravasz uton adták el a rossz libákat a jók között.” „Imre Sándor hamis uton vett árpát.” „Az öreg Bíró néni a fontot műveltette.” Sőt Sárkány Jóska még a zsidót is megcsalta. Erkölcsi kérdésként hamar napirendre került a „pénz úzsora” problémája.

Súlyos eset volt, ha a piaci „szórakozás” miatt egyesek a vasárnapi istentiszteletet elhanyagolták. „Sajtos nénivel is munkálkodni a fel emelkedésért, vasárnap, mikor Pécskán voltam, a gyülekezeti órák alatt a két kis leányával sétált bent napernyő alatt, a lányok kesztyűbe és egyéb kisaszónyoknak felöltötötte.” Nyilván az ilyen és hasonló esetek váltották ki az ítéletet: „fijákerek nem az Ur után vagynak, és akik olyak, nem hívek.” Rendezni kellett a vásárolható áruk kérdését is. Eldöntendő dolgok között ezt olvassuk: helyesek-e „a vásárokon lévő kalap vagy ruha vételek.” Mások vasárnap egyszerűen dolgoztak a gyülekezeti óra helyett: „Csertus Ferentz most, vasárnap is, Mokrinba ludat rakodot, gyülekezetbe nem ment.” „Boros János egész vasárnap családjával együtt hagyományt tisztított.”

Kicsit zavaros, bővebb leírásunk is maradt. A vásárlás tisztességén, a használt mérő megbízhatóságán szólakoztak össze Szabó Samu és a majláti²¹ bíró. „A Szabo Samu a majláti Mágoritól, aki biro, kükoriczát vett, és nagy vékát vetett neki, és ősse szólakoztak. Mond (a) Samu: maga biro, még sem tudja az igazságot. A pedig mond: maga hívő, még is a másét kívánja, én az igazságot tudom, és ha az én vékámmal ki nem jön, 10 ftoz fizetek, hanem ha kijön, maga fizessen. De nem szükség hogy itt feleselődjünk, itt a pénze, maradjon magának.”

A menses idején a nazarénus gyülekezetbeli nők nem látogatták az istentiszteleteket. Ennek időszakában viszont megjelentek a piacon: „a nénik [ha] vasárnap a havi tisztulásba vannak, nem gyűnnek gyülekezetbe, hanem a piacra.” „Többen a néniek árulni mennek vasárnap reggel a piacra.”

Összességében érthető, hogy a makói hetipiac, annak forgataga, kínálata, a város egészére való hatása, az adásvétel kapcsán komoly kérdésként merült föl a nazarénusok között a hozzá való viszony. A megtárgyalandó kérdések között olvashatjuk: „a vasárnapi pijacozás.”

Trágárság, pletyka, káromkodás

A legtöbb javítandó hibát a száj követte el. A nazarénus kifejezéssel ez volt a „szóban való megesés,” azaz trágárság és káromkodás. Széles körben elterjedt. A város egészére jellemző lehetett. A ma már szinte föl sem tűnő fordulatok a 19. században sokkal komolyabb megítélés alá estek. Ekkor Makón sokan azon fáradoztak, hogy káromkodás elleni egyület hozzanak létre. A küzdelemben különösen az egyházak jártak az élen, és ebben élvezték a hatóságok támogatását. Az egylet számára munka kínálkozott bőven. A följegyzések általános megállapításokat és szó szerinti szövegeket egyaránt megőriztek.

²⁰ Megesett, azaz hibát, bűnt követett el.

²¹ Nagymajlátról van szó. Makótól nem messze, ÉK-re lévő Csanád vármegyei község.

Néhány adatunk a pletykálkodásra vonatkozik. Ez, a közösség tagjait vagy másokat a valóságnál rosszabb színben föltüntető beszéd, inkább a nőkre volt jellemző. A javítandó dolgok között olvassuk a megjegyzést: „A néniek közt egymás után való beszéd.” De a pletyka tartalmára, körülményeire is van adatunk. „A Horváth Jánosné (a) Kapu háta meget beszélgetett a Jucival.” „Az ifju Sziládi néniel is beszélni, hogy ne beszélne olyan sokat.” „A néniekkel munkálkodni kell, mert igen haszontalan beszéd fojik közöttük a Nagy Rozi felől.” „Kis Julcsa maga viselete nem jó, szükséges, hogy fenyíték alá essen, mert így a több néniek is elromlanának, és úgy makacskodnának.” Valószínűleg ilyen egymásközi pletykálkodás kiváltotta konfliktus: „Kiss Erdeiné és Kiss Juhászné azután meg támadták a Czene nénit, hogy hol jár, mert olyan, mint a szálló katona, nem haza mégy te, mert néked nincs hazád.” „Kádár néni és Czene néniel elbeszél, mert nincsenek békességben.” Föl is vetődik a kérdés, amiben a gyülekezetnek állást kell foglalnia, mely így hangzik: „a szomszédolás.”

Az egyenlenséget, veszekedést kísérő trágár beszédről általában tudósítanak a következők: „Fenyvesi néni apjukának rosszat mondot.” „Vaszil szóban meg esett.” „Fekete András megesett szóban.” „Gáborné Csertusnéval igen csúnyán veszekednek, Gábornéra van még több is, a férjével roszul él, máshoz teszi, és végezetre egy néininek rószat mondott az atyafiról, gyülekezet elébe való.”

Az esetek szó szerinti rögzítése már a jegyzetek vezetőjének gondot okozott, ezért használt rövidítéseket, körülírást, vagy egyszerűen kipontozta az inkriminált szavak helyét. Jórészt ma is durvának hatnak ezek a kifejezések. „Atyafi szóba megesett, a ló testyit szóla felesége véget.” „Pap Ferentz néni Molnár Katának mondta, ganél a szájába, ismét hogy sza-k ...-ra. Lelke mellé!” „Csávás Julis tisztátalan szot szolt férjének, P-ával az alfelét.”

Az elhangzottakat pontosabban rögzítő tudósítások: „Dobsa néni a kicsiknek mondta mérgiben, rongyos kölkök.” „Lőrincz Panna néni kutyának mondott egy lányt.” „Megeset szoba, mondta a lányát kutya lelkünek és Disznonak.” „Szabó Kata kutyának mondta a kisbíró ivadékát.” „Csávás Julis a zsidot kutyának mondta a szerződésért.” „Újra Vaszil és Bóros Ferencz, a felesége pófájába ganét.” „Az öreg Váriné szóban megesett, azt mondta, a feleséged valaga.” „Boros Jánosné a fene, mondta a férjének.” „Nagy Julcsa a férjét bolondnak mondta.” „Csávás Józsefné a férjének azt mondta, mért nincs már eszed.” „Egy néni a férjinek azt mondta, bolond.” „Pajo mondta feleségének, ne ugas.” „Az öreg Fenyves néni meg eset az ő maga fija véget szoba, mivel perlekedtek együtt, bűdös dög, azt mondta, és hogy kár, a mit meg eszetek.” „Barna János és Erdei István az erdőben ősze vesztek, és kiabálva egymást csalonak mondták.” „Nagy Panna néni meg esett szóba, unokájának mondta, mit baszogsz avval a pipával.” „Zimánd Bánkuton lévő hivőn eset, egy szomszédját nagy lustának, egy esztelenek, egy bolondnak, egy hamis hájal” megkentnek mondta.

Súlyosabban esett latba a káromlás, azaz, ha a trágárság vallási dolgokat érintett. Ez széles körben váltott ki megbotránkozást. Ezekben az Isten nevének a hiába való szájra vételét, az Isten fölsége és mindenhatósága elleni támadást láttak, bár inkább csak az érzelmek hevesebb megnyilvánulásai voltak. Az indulat vagy a megszokás vezetett a durva fordulatok használatához.

Van, amikor csak egyszerűen a tény megtörténtéről értesülünk: „*Sipos Kata káromkodott.*” „*Kun agottán egy atyafi káromkodot.*” Van beszámoló, mely még a hír forrását is megjelöli: „*Pap Ferentz atyafi felesége, a nénénk, ritkán jön a gyülekezetbe, beszélni kelene véle, a szomszédjai sok bizonyosságot tesznek rolla, hogy még káromkodik.*”

Sokszor kisebb-nagyobb részletességgel tudósítást kapunk ennek tartalmáról. Az állandó fordulatok közé lehet sorolni a következőket: „*Öreg Benke néni azt mondta a disznónak, űsse meg a ménkő.*” „*Csávás Jósefné nénénknek meg esése, hogy szolt a lányának, hogy ördög van bene.*” „*Csávás Josefné ismét a férjének mondta: De hatalmas Isten vagy.*” „*Csávás Jósefnő gyüvömenőknek mondta az öregeket,²² és nem istenem nékem.*” „*Toth István feleséginek mondta: szarjon beléd a szent! Ismét: el-mehetsz már a pokolba is, ha nincs köztünk békesség!*” „*Az ördög vigyön a Jézus fején.*”

Inkább az alkalmi szókapcsolatok közé sorolhatjuk a következő esetet. „*Még néni volt Kis Juhászné, mikor hivalkodásból azt mondta, hogy ő és Király Márton majd tűzelők lesznek, a hivek ülnek az űstbe, és ők tűzelnek alájok.*”

Konkrét, javítást szolgáló gyülekezeti döntésről is tudunk. Ez indirekt módon örökíti meg az egymást hitetlennek bélyegző fordulat létezését. Ez a közösségen belül legalább egyszer előforduló esetre vonatkozik, de utalhat a nem felekezetbelieket érintő közbeszédre is. „*A hitetlen szót soha nem mondani senkinek.*” A fölhívást talán az idősebb Giliczéné s a hozzá s hasonló esetek váltották ki: „*az öreg Gilicze néni a Kőteles atyafit hamis lekűnek mondta.*”

Babonaság, bűbájosság, kuruzslás

A nazarénusok erőteljesen fölléptek a korábbi egyházakhoz kötődő szokások ellen. Különösen is helytelennek tartották a katolikusok keresztvetését. A gyakorlat elleni föllépést lényegében a babonaság elleni küzdelemmel azonosították. Ez vonatkozik úgy az Egyház által tanított esetekre, mint az előírásoktól függetlenül, veszedelmek ellen, ártások, betegségek megszüntetéséért végzett, a népi vallásosság körében létező keresztvetésre.

Az Egyház által tanított keresztvetést érinti a következő megjegyzés: „*egy atyafinak gyermekei kereszt vetésel imádkoznak*”. Más esetben már a keresztvetéshez mágikus, gyógyító szerepet is kapcsolnak. „*Bencze néivel is szolni kel a keresztvetésért, mikor a kis gyermek otvarós.*” Arra is van adatunk, hogy a keresztvetéshez ritmikus szöveg, ima vagy vers társult. Az állat, főként birka légykukacoktól fertőzött sebeit így gyógyították: „*Sárkány néni meg most is ki olvassa a nyűvet bár mi Jóság sebei-ből.*” A gyógyítás kapcsán egy érdekes eset állt elő. A síró gyermek elcsöndesítésére: „*Toth Josefnéni megfűstölte a kis gyermeket ganéjjal, hogy ne legyen olyan síro.*” Ennél erőteljesebb eset a havi vér vizében megfürdetett kisgyermek, mely ugyancsak gyermekgyógyítással kapcsolatos. „*Csávás néni, az őzvegy, havi vére ruhába füröszttöte a kis unokáját és vádoltatik.*” Intézkednek is az ügy kapcsán. „*Havi vér lébe mosni a kisgyermeket, mint Csávás néni is, ha tudatlan volt is, ezen túl*

²² A gyülekezetben vezető szerepet betöltő, döntést hozó idősekről van szó.

bűn.” A kuruzslás bajokat is okozott. „*Kádár néni a Dura Julis kislányának lábát a helyiből kivette.*”

Hasonlóan erőteljes ellenérzést váltott ki a jóslás. Makón létezett a cigányaszonyok általi kártyavetés. „*Jó néni kártyavetésért fizetett cigány aszonymak.*” A havi vér vízében fürösztött gyermek esetéhez hasonlóan a jóslásnál is fölbukkant bizonyos, a nemiséghez kapcsolódó hiedelem: Jó néni „*engedet huzni alsotest-szőrübő*”, és ezzel a maga számára és leánya képével kapcsolatban pénzért bűbájosságot végeztetett.²³

A babonáság olyan széles körben elterjedt, hogy gondként többször fölvetődött. Részben csak megállapításként: Az „*öreg Gilitze néni babonáskodik*”, illetve lényegi intézkedést igénylő problémaként: „*a bűbájosságról munkálkodni a gyülekezettel*”, „*Jo volna még ki mondani, ha ezentul valaki bűbájoskodik, meg bünttetetik.*”

Konfliktusok

A viszályok természetesen nem voltak ritkák. Érdekes, ahogy ezek ránk maradtak a leírásokban. Vita, szomszédok civakodása, tyúkpörök és komoly tettelegességek egyaránt előfordultak. Csak néhány „*érdekesebbet*” gyűjtöttünk össze.

Egyenlenség a családon belül nagyon gyakori. Néhány jellemző fordult: „*Nagy Ferentz meg eset a fija véget, és a nénénk meg rá köpött a fijára.*” „*Lúka Pájo megverte a feleségét.*” „*Batonyán lévő Fekete István atyafi meg részegedet, feleségét meg verte... és paráznának mondta.*” „*Szabo János atyafi bottal verte meg ismét a kis lányt.*”

Szomszédok pörpatvara. „*Sziládi néni kakasának a szomszéd aszonya el szakajtotta a nyakát, azaz a gégéjét, és ő is azt monta, hogy az Isten az ővét is ugy szakasza meg vagy el.*” „*Sziládi nénivel beszélni, a ki az aradi utcán lakik, kijabálva veszekszik a szomszédjával.*”

A Ne lopj! parancs megsértése. „*Gábor István fija buzát lopot utoljára, és [ez] nagy gyalázat a gyülekezetre.*” „*Földes János szénát lopot. Beszélni kel vele.*” „*Földdeáki Bakos Ferencz atyafi lánya rosz el járása, amint, hogy lud vitelbe [volt] meg bízva, hozzá még lopot is ludat két izbe.*”

Az elvégzett munkával ki nem érdemelt haszon. „*Gilicze Panni Szabo barátunknál drágán festette a házat.*”

Az élet elleni tett. „*Földesi felakasztotta magát. Levágták, beszélni kellene vele.*”

S végezetül két, a fönti meghatározásokba be nem sorolható eset: „*Vaszil néni más előtt balhászokodik, és a rüháját is leejtette.*” „*Lőrincz Panni a vas véllát bele szurta a Disznajába és tagadja, és hazugságban tapasztaltuk.*”

Szórakozás, öltözködés, szenvedélyek

A nazarénusok általában törekedtek az egyszerű életre. Kerülték a föltűnést, a hivalkodó öltözködést, mulatozást, a különböző szenvedélyeket, mint a dohány és az alkohol. Visszafogott, becsületes, Istennek tetsző szorgalmas élet volt az eszményképük. Éppen ezért, ha valaki ettől eltért, azt hamar maguk elé idézték.

²³ A szöveg sajnos nehezen olvasható. A következőket lehet kibetűzni: „*a Czigány aszonymak és hánsatóért !?/is fizetett a Leánya a képit hánsatta !?!*”

A piac tárgyalásánál már előkerült a kisasszonyos öltözködés kérdése. A megjelenés bírálatakor újabb, a városban nyilván nem példa nélküli eseteket soroltak föl. Igen hangsúlyosan került elő a hajviselet. Mint mindenütt, a nők nálunk is hosszú haját viseltek. Lányok fonták, az asszonyok inkább kontyban hordták. Botrányn a nők hajának levágása jelentett.²⁴ Először csak magát a jelenséget rögzítették: „*Kiss Viktor²⁵ eladta a haját.*” Mivel az ügy nem rendeződött, fölmerült a kérdés, vajon „*a nőknek levágnatni a haját, és eladja kendőkért, vajon illendő ez?*” Itt már az ár is előkerül, kendő. Az ügy később újra fölvetődött, de már általános érvénnyel, „*haj eladás a néniknek.*” A makói polgárosodó viseletnek némi tükrözője a megjegyzés: „*ha a néni nem tarkálnák magokat a ruha által!*” Lányok utcai viselkedése: a „*leány nénikkel beszélni, mert nem szépen viselik magokat az utcán, még táncolnak is, mikor éneklésből²⁶ kimennek.*”

A városban ennél komolyabb kérdés az alkoholizmus. Széles körben elterjedt az italozás. Ez főként a férfinépeiséget sújtotta, de följegyzések szerint a túlzott női alkoholfogyasztás is jelen volt a városban. „*Szűcs István részeg volt*”, „*Erdei Bálint itas let*”, „*Molnár Kata ittas lett*”, „*Kiss Panna néni megmegitasodik, a fija szolt.*” „*Beretyka atyafi²⁷ a kocsmából vezetett haza, mint ittas ember.*” „*Badalik meg ittasodott, meg ivott 4 fél liter bort, éjfél után még a kocsmában volt.*” Egészen életképszerű leírásunk is maradt. „*Földesi János ismét meg részegedet most nyomtatáskor a Pusztán. Komlósról hozatott pálinkát, 4 litert, és haza jövet az ugaron, Nagy Miklósnál hust főzetett, buzával fizetett, és úgy tették fel a kocsira, mint nagy részeget.*”

De szóba került a tiltott komédia, kártya és dohány is. „*Kis Ferencz szivarozot világiakkal együtt*”, „*Vári atyafi komédiába volt feleségivel*”, „*Mészáros István kártyázik, bírkozik, tréfál, igen hejtelen.*”

Házasság, családi élet, párkapcsolatok

A házastársi hűség az alapkérdések közé tartozott. A házasságot megelőző kapcsolatokat tiltották, általában erkölcsös életet követeltek a közösség tagjaitól. Ha ezen valami csorba esett, azt szóvá tették. Így születtek a következő följegyzések. „*Nagy István ön fertőztetésbe esett, és egy Lánnnyal [is].*” „*Kis Julianna a gujásokkal.*” „*Kiss Lászlóné kerítő let a lánnnyának.*” „*Sárkány László egy tisztatalan leányal egy, azaz a maga első szobájába hált kétszer ajtot bé zárolva.*” „*Szentmiklosi barátunk²⁸ egy lányal gyermeket nezettek, és azután ott hagyta, és Sz. Mikloson egy özvegyel ösze állot.*” „*A Sepsei el mén az özvegy barátnékhoz, és meg öleli, meg csokolja, és gunyt űz az.*” „*Dura Kláriveral ismét kell munkálkodni, [ahogy] férjivel bánik, és egy férfit meg csokolt, de még az öreg néni is.*” „*Danis Véra néni elhagyta férjét.*” „*Dobsa nénénk és a menyé közt békétlenség van.*” „*Dobsáné ismét elhagyta férjét.*”

²⁴ Ez nem a rövid hajviseletre való áttérést jelenti. Ez társadalmi mértékben csak jóval később, a 20. század 20-as, 30-as éveiben terjed el, nagy megütőközéseket okozva. A haj levágása itt egyszerűen csak „üzleti” kérdés. Valószínűleg nem egészen rövidre nyírásról van szó, inkább csak a hosszabb haj egy részének levágásáról.

²⁵ A Viktor a mai Viktória nevünk 19. századi megfelelője. A Viktor szó tehát leányt vagy nőt jelöl.

²⁶ Gyülekezeti alkalomról van szó.

²⁷ Atyafi, a gyülekezet teljes jogú férfitagja.

²⁸ Barát, a gyülekezetbe való föl vételre váró férfi.

A menses idejéhez e téren szabályok kötődtek. Döntések, egészségügyi határozatok születtek: „a kis gyülekezetekbe is felmondani, a havivér fojásakor ne közösüljetez,” ugyanakkor a közösségen belül az egymást üdvözlő testvéri csókot engedik: „a néniek, ha vérfojásban vannak, nincs ugy nekünk, hogy né szeretné ugy, hogy meg ne csokolodzna.”

A gyermekágyasokról való gondoskodással kapcsolatban van még adatunk. „A néniek nem főznek a gyermek ágyasoknak, ujra a nénieket kell meg figyelmeztetni, a gyermek ágyasokkal az ételvívésben.” „Kis Jani kéredzik a gyülekezetben feleségivel, és hogy ha felesége felkél a gyermek ágyból, ide jöhetne el.”

A házasságkötés nagyobb vigalommal jár. Ez nem volt szokás a gyülekezetben. Ha más lakodalmakba a hívők bekapcsolódtak, nem tartották elfogadhatónak. Így születtek a lakodalmazással kapcsolatos följegyzések. Megtárgyalandó kérdésként merült föl a vigasságok látogatása: „a hivek gyermekeket lakodalomba eresztenez.” Még az előkészületekbe történő részvétel sem volt megengedett. „Nagy Fernczné a lakodalomra két rétest sütöt.” „Mikor muzsika szoval vitték az ágyat, kiálltot a kapuba, és a Viktor is a hátulsó háznál, és azt mondta, gyöngy élet és szép élet, és jobb let vólna először ilyenbe részesültél vólna, azután lettél vólna hívő.”²⁹ „Kiss Erdeiné is akkor kiálltot, mikor az ágyat vitték, kezit hányva: gyerünk, csináljuk a bélest!”

* * *

Összességében tehát egy olyan forrással rendelkezünk, melynek tudósításait a nazarénus gyülekezet belső élete jellemzésén túl is fölhasználhatjuk. A följegyzések általános vonatkozásokat hordoznak. Makó népéletéről való tudásunkat gazdagítják. Új adatokat nyújtanak, s ezek, más forrásokkal együtt, segítenek a 19. századi makói lakosságról az eddigieknél átfogóbb képet nyújtani.

²⁹ A megjegyzés arra vonatkozik, hogy a gyülekezetbe fölvettek csak a nazarénus hiten lévőekkel köthettek házasságot. Mivel a közösségekben nagy volt a női túlsúly, számukra a házasságkötés jóvel nehezebb volt, mint a gyülekezeten kívüli nőknek.

Data on everyday life in the records of the Makó congregation of the Church of the Nazarene from the 1870s and 1880s

by *IMRE ORBÁN*

The Church of the Nazarene is a Christian denomination that has adopted the Apostolic Creed but refuses infant baptism. Nazarenes cannot take up arms or take an oath. They have neither priests nor a strict liturgy. Of the sacraments, they recognise the Lord's Supper and baptism.

The Nazarene faith first appeared in Makó in 1864. As the members of the congregation were former members of the Reformed Church, serious clashes soon broke out between the congregation and the Reformed Church. Despite this, the number of Nazarenes there rose steadily. By 1875, 191 full members had been recorded in the Nazarene register of births. The congregation is likely to have influenced hundreds of others as well.

The late 1870s marked the Nazarene congregation's heyday. By that time their institutional infrastructure had been developed: they had their own register listing births, deaths and marriages. They also used their own seal. By February 1875, a large, new brick-built congregational house, impressive even by urban standards, had been completed. The country's second largest Nazarene centre after the one in Hódmezővásárhely was located in Makó. The congregation's finances were sound, so much so that it was able to operate missions in Transylvania and further outlying regions.

The running of the church inevitably entailed a certain amount of administrative work, part of which was the preparation of the documents that served as the main source of this study. They are lists enumerating jobs to do and issues that had arisen within the community. The congregation closely scrutinised the lives of its members too. Living up to expectations and Christian ideals was not to be taken lightly. The documents which formed the basis of this study were prepared by church elders. They touched on various issues including that of discipline, alcohol, smoking, the role of women, community education, sex life, excommunication and readmission, the organisational structure of the church body, the agenda of each congregational meeting, services, the maintenance of the cemetery and the prayer house, inter-congregational relations, missions, charity work, donations, relief work, and raising children. Moreover, they detail when certain members of the denomination moved house and where they moved to.

Such issues also shed light on everyday life in Makó in general. Besides this there are reports of markets, sales, the observance of Sunday, the widespread problem of vulgar talk, gossiping, swearing, superstition, witchcraft, quack doctor practices, entertainment, conventions of dress, wild passions, family life, intimate relationships and customs observed at weddings.

In summary we have at our disposal a source of data that, in addition to offering a unique insight into the community life of the Nazarene congregation, also allows us to make certain generalisations. Such a source enriches our knowledge of Makó's past. Combined with other sources, it helps us form a picture of the inhabitants of Makó in the 19th century that is more comprehensive than the ones we had previously.

